

Karel Jaromír Erben - Zlatý kolovrat

I

Okolo lesa pole lán,
hoj jede, jede z lesa pán,
na vraném bujném jede koni,
vesele podkovičky zvoní,
jede sám a sám.

A před chalupou s koně hop
a na chalupu: klop, klop, klop!
„Hola hej! otevřte mi dvěře,
zbloudil jsem při lovení zvěře,
dejte vody pít!“

Vyšla dívčina jako květ,
neviděl také krásy svět;
přinesla vody ze studnice,
stydlivě sedla u přeslice,
předla, předla len.

Pán stojí, nevěda, co chtěl,
své velké žízně zapomněl;
diví se tenké, rovné niti,
nemůže očí odvrátiti
z pěkné přadleny.

„Svobodna-li jest ruka tvá,
ty musíš býti žena má!“
dívčinu k boku svému vine —
„Ach pane, nemám vůle jiné,
než jak máti chce.“

„A kde je, děvče, máti tvá?
Nikohoť nevidím tu já.“ —
„Ach pane, má nevlastní máti
zejtra se s dcerou domů vrátí,
vyšly do města.“

II

Okolo lesa pole lán,
hoj jede, jede zase pán;
na vraném bujném jede koni,
vesele podkovičky zvoní,
přímo k chaloupce.

A před chalupou s koně hop
a na chalupu: klop, klop, klop!
„Hola! otevřte, milí lidi,
ať oči moje brzo vidí
potěšení mé!“

Vyšla babice, kůže a kost:

„Hoj, co nám nese vzácný host?“
„Nesu ti, nesu v domě změnu,
chci tvoji dceru za svou ženu,
tu tvou nevlastní.“

„Hoho, panáčku, div a div,
kdo by pomyslíl jaktěživ?
Pěkně vás vítám, vzácný hoste,
však ani nevím, pane, kdo jste?
Jak jste přišel k nám?“

„Jsem této země král a pán,
náhodou včera zavolán:
dám tobě stříbro, dám ti zlato,
dej ty mně svoji dceru za to,
pěknou přadlenu.“

„Ach pane králi, div a div,
kdo by se nadál jaktěživ?
Vždyť nejsme hodny, pane králi,
kež bychom záslužněji stály
v milosti vaší!

Ale však radu, radu mám:
za cizí — dceru vlastní dám;
jeť podobna té druhé právě
jak oko oku v jedné hlavě —
její nit — hedváb!“

„Špatná je, babo, rada tvá,
vykonej, co poručím já:
zejtra, až den se ráno zjasní,
provodíš dceru svou nevlastní
na královský hrad!“

III

„Vstávej, dceruško, již je čas,
pan král již čeká, bude kvas;
však jsem já ani netušila —
nu bodejž dobře pořídila
v královském hradě!“

„Stroj se, sestřičko moje, stroj,
v královském hradě bude hoj;
vysoko jsi se podívala,
nízko mne, hleďte, zanechala —
nu jen zdráva buď!“

„Pojď již, Dorničko naše, pojď,
aby se nehněval tvůj choť;
až budeš v lese na rozhraní,
na domov nevzpomeneš ani —
pojď jen honem, pojď!“

„Matko, matičko, řekněte
nač s sebou ten nůž béřete?“ —
„Nůž bude dobrý — někde v chladu
vypíchnem oči zlému hadu —
pojď jen honem, pojď!“

„Sestro, sestřičko, řekněte,
nač tu sekeru nesete?“
„Sekera dobrá — někde v keři
useknem hnáty lité zvěři —
pojď jen honem, pojď!“

A když již přišly v chlad a keř:
„Hoj, ty jsi ten had, tys ta zvěř!“
Hory a doly zaplakaly,
kterak dvě ženy nakládaly
s pannou ubohou!

„Nyní se s panem králem těš,
těš se s ním, kterakkoli chceš:
objímej jeho svěží tělo,
pohlížej na to jasné čelo,
pěkná přadleno!“

„Mamičko, kterak udělám,
kam oči a ty hnáty dám?“ —
„Nenechávej jich podle těla,
ať někdo jich zas nepřidělá —
radš je s sebou vem.“

A když již zašly za tu chvoj:
„Nic ty se, dcero má, neboj,
však jsi podobna té tam právě
jak oko oku v jedné hlavě —
neboj ty se nic!“

A když již byly hradu blíž,
pan král vyhlíží z okna již;
vychází s pány svými v cestu,
přivítá matku i nevěstu,
zrady netuše.

I byla svatba — zralý hřích,
panna nevěsta samý smích;
i byly hody, radování,
plesy a hudby bez ustání

do sedmého dne.

A když zasvítal osmý den,
král musí jíti s vojsky ven:
„Měj se tu dobře, paní moje,
já jedu do krutého boje,
na nepřitele.“

Navrátím-li se z bitvy zpět,
omladne naší lásky květ!
Zatím na věrnou mou památku
hled' sobě pilně kolovrátku,
pilně doma před'!“

IV

V hluboké pusté křovině
jak se tam vedlo dívčině?
Šest otevřených proudů bylo,
z nich se jí živobyty lilo
na zelený mech.

Vzešlo jí náhle štěstí moc,
nynčko jí hrozí smrti noc:
tělo již chladne, krev se sedá —
běda té době, běda, běda,
když ji spatřil král!

A tu se z lesních kdesi skal
stařeček nevidaný vzal:
šedivé vousy po kolena —
to tělo vloživ na ramena
v jeskyni je nes.

„Vstaň, mé pachole, běž, je chvat,
vezmi ten zlatý kolovrat:
v královském hradě jej prodávej,
za nic jiného však nedávej
nežli za nohy.“ —

Pachole v bráně sedělo,
zlatý kolovrat drželo.
Královna z okna vyhlížela:
„Kéž bych ten kolovrátek měla
z ryzího zlata!“

„Jděte se, matko, pozeptat,
zač je ten zlatý kolovrat?“
„Kupte, paničko, drahý není,
můj otec příliš nevycení:
za dvě nohy jest.“

„Za nohy? Ajaj, divná věc!
Ale já chci jej mítí přec:
jděte, mamičko, do komory,
jsou tam ty nohy naší Dory,
dejte mu je zaň.“

Pachole nohy přijalo,
do lesa zpátky spěchalo. —
„Podej mi, chlapče, živé vody,
necht' bude tělo beze škody,
jako bývalo.“

A ránu k ráně přiložil,
a v nohou oheň zas ožil,
a v jeden celek srostlo tělo,
jako by vždycky bylo celo,
bez porušení.

„Jdi, mé pachole, k polici,
vezmi tu zlatou přeslici:
v královském hradě ji prodávej,
za nic jiného však nedávej,
nežli za ruce.“ —

Pachole v bráně sedělo,
přeslici v rukou drželo.
Královna z okna vyhlížela:
„Och, kéž bych tu přesličku měla
ke kolovrátku!

Vstaňte, mamičko, z lavice,
ptejte se, zač ta přeslice?“ —
„Kupte, paničko, drahá není,
můj otec příliš nevyćení,
za dvě ruce jest.“

„Za ruce!? Divná, divná věc!
Ale já ji chci mítí přec:
jděte, mamičko, do komory,
jsou tam ty ruce naší Dory,
přineste mu je.“

Pachole ruce přijalo,
do lesa zpátky spěchalo. —
„Podej mi, chlapče, živé vody,
necht' bude tělo beze škody,
jako bývalo.“

A ránu k ráně přiložil,
a v rukou oheň zas ožil;
a v jeden celek srostlo tělo,
jako by vždycky bylo celo,

bez porušení.

„Skoč, hochu, na cestu se měj,
mám zlatý kužel na prodej:
v královském hradě jej prodávej,
za nic jiného však nedávej,
nežli za oči.“ —

Pachole v bráně sedělo,
zlatý kuželík drželo.
Královna z okna vyhlížela:
„Kéž bych ten kuželíček měla
na tu přesličku!

Vstaňte, mamičko, jděte zas,
ptejte se, zač ten kužel as?“ —
„Za oči, paní, jinak není,
tak mi dal otec poručení,
za dvě oči jest.“

„Za oči!? Neslýchaná věc!
A kdo je, chlapče, tvůj otec?“ —
„Netřeba znáti otce mého:
kdo by ho hledal, nenajde ho,
jinak přijde sám.“ —

„Mámo, mamičko, co počít?
A já ten kužel musím mít!
Jděte tam zase do komory,
jsou tam ty oči naší Dory,
ať je odnese.“

Pachole oči přijalo,
do lesa zpátky spěchalo. —
„Podej mi, chlapče, živé vody,
necht' bude tělo beze škody,
jako kdy prve.“

A oči v důlky položil,
a zhaslý oheň zas ožil;
a panna vůkol pohlížela —
však nikoho tu neviděla,
než se samotnu.

V
A když byly tři neděle,
král jede z vojny vesele:
„A jak se má, má paní milá,
a zdalis pamětliva byla
mých posledních slov?“

„Och, já je v srdci nosila,
a hled'te, co jsem koupila:
jediný mezi kolovraty,
přeslici, kužel — celý zlatý,
vše to z lásky k vám!“

„Pojd' se, má paní, posadit,
upřed' mi z lásky zlatou nit.“ —
Ke kolovrátku chutě sedla,
jak zatočila, celá zbledla —
běda, jaký zpěv!

„Vrrr — zlou to předeš nit!
Přišla jsi krále ošidit:
nevlastní sestru jsi zabila,
údiv a očí ji zbavila —
vrrr — zlá to nit!“

„Jaký to kolovrátek máš?
A jak mi divně na něj hráš!
Zahraj mi, paní, ještě znova,
nevím, co chtějí tato slova:
před', má paní, před'!“

„Vrrr — zlou to předeš nit!
Chtěla jsi krále ošidit:
pravou nevěstu jsi zabila
a sama ses jí učinila —
vrrr — zlá to nit!“

„Hó, strašlivě mi, paní, hráš!
Nejsi tak, jak se býti zdáš!
Zahraj mi, paní, do třetice,
abych uslyšel ještě více:
před', má paní, před'!“

„Vrrr — zlou to předeš nit!
Přišla jsi krále ošidit:
sestra tvá v lese, v duté skále,
ukradla jsi jí chotě krále —
vrrr — zlá to nit!“

Jak ta slova král uslyšel,
skočil na vrance, k lesu jel;
hledal a volal v širé lesy:
„Kdes, má Dorničko, kde jsi, kde jsi,
kdes, má rozmilá?“

VI

Od lesa k hradu polí lán,
hoj jede, jede s paní pán;
na vraném bujném jedou koni,

vesele podkovičky zvoní,
na královský hrad.

I přišla svatba zase zpět,
panna nevěsta jako květ;
i byly hody, radování,
hudby a plesy bez ustání
po tři neděle.

A co ta matka babice?
A co ta dcera hadice? —
Hoj, vyjí čtyři vlci v lese,
každý po jedné noze nese
ze dvou ženských těl.

Z hlavy jim oči vyňaty,
ruce i nohy uťaty:
co prve panně udělaly,
toho teď na se dočekaly
v lese hlubokém.

A co ten zlatý kolovrat?
Jakou teď píseň bude hrát?
Jen do třetice zahrát přišel,
pak ho již nikdo neuslyšel,
ani nespatrił.

ERBEN, Karel Jaromír. *Kytice*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1948. Zlatý kolovrat. s. 42 - 54.

ŠŤASTNÝ, Radko. *Čeští spisovatelé deseti století: Slovník českých spisovatelů od nejstarších dob do počátku 20. století*. 1. vyd. Praha: SPN, 1974.

- 1) Který literární žánr tato balada připomíná?
- 2) Jaká symbolika se tu objevuje?
- 3) Objevují se zde nadpřirozené bytosti z pohanských pověr (jako v Polednici, Vodníkovi a Svatebních košilích)?
- 4) Jaké vlastnosti a podobu mají ženské postavy? Kdo z nich má jméno?
- 5) Co víme o stařečkovi a jeho pacholeti? Kam zmizeli? Co představují?
- 6) Je král ústřední postavou? Jakou hraje roli?
- 7) Jak je vina matky a dcery potrestána?
- 8) Tato balada jde velmi dobře zdramatizovat. Jak je to možné?

Řešení:

- 1) Pohádku (inspiroval se pohádkou Boženy Němcové – O zlatém kolovrátku; B. N. popsala totéž, ale na 12 stránkách).
- 2) Symbolika tří (gradace), potrestané zlo, živé věci (mluvící kolovrátek).
- 3) Ne, je zde (opět) téma mateřské lásky (celá sbírka se zaobírá její velikostí i jejími úskalími).
- 4) Jsou černobílé – krásná a hodná Dora, ošklivé a zlé nevlastní matka se sestrou. Pouze Dora.
- 5) Nic, po vykonání dobrého skutku zmizí. Jsou něco jako lidská spravedlnost, dobrý osud, dobré sudičky.
- 6) Ne, je jen vykonavatelem trestu. (Všechny Erbenovy balady kromě Záhořova lože mají ženské hrdinky).
- 7) Stejnou měrou, podle biblického „oko za oko, zub za zub“.
- 8) Má dostatek děje i postav.